

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ «УКРАЇНІЗАЦІЇ» В УСРР (1923-1930-ті рр.)

(Мамренко М. А., вчитель історії та правознавства, аспірант)
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон, Україна

Стаття присвячена сторіччю проведення політики «українізації» в УСРР. «Українське Відродження» середини 1920-х – початку 1930-х рр. було надзвичайно цікавим явищем в історії українського народу ХХ століття. Витоки цього явища лежали у нетривалому періоді існування української державності 1917-1919рр., що ініціював творчі можливості української нації.

Можливості успіху в національно-культурному будівництві того періоду значною мірою були досягнуті завдяки здійсненню політики «коренізації». Намагаючись розширити соціальну та національну опору свого режиму, більшовики зробили спробу долучити до управління в республіках (УСРР, БСРР, ЗСФРР та ін.) представників неросійських національностей. Такий жест Москви пояснювався різкою невідповідністю між загальною кількістю представників корінної нації в республіках до їх частки у партійно-державному апараті. Наприклад, наприкінці 1920р. українці, складаючи близько 80% населення УСРР, у КП(б)У становили лише 19%, а у квітні 1922р. – 23,3%, натомість частка росіян дорівнювала – 53,6%, євреїв – 13,6%.

Саме тому в квітні 1923р. XII з'їзд РКП(б), намагаючись виправити таку невідповідність, проголосив політику «коренізації» партійно-державного апарату в неросійських республіках [3, с. 748]. Проголошення таких заходів було викликано намаганням укоренитися в національних республіках. Щоб зміцнити свій вплив, більшовики змушені були розмовляти з населенням його мовою і створити власних чиновників з місцевих кадрів. Стрімкий розвиток національних культур у 1920-х рр., став побічним ефектом політики «коренізації», що стало абсолютною несподіванкою для Москви.

В Україні політика «коренізації» набрала форми «українізації» і мала свої особливості у порівнянні з іншими республіками СРСР. Зокрема, в УСРР вона зводилася до дерусифікації політичного, громадського і культурного життя, до обов'язкового вживання української мови в установах, переведення судочинства на українську мову, зміцнення позицій української школи, культури, науки тощо. Для службовців, викладачів, чиновників встановили термін переходу на українську мову. Відкривались державні курси вивчення української мови та культури.

Здійснювати «українізацію» в УСРР було доручено Наркомату освіти. Кадровий потенціал політики «українізації» склали націонал-комуністи, що поєднували ідеї комуністичної перебудови суспільства та створення суверенної української держави. До них належали Г.Гринько, М.Скрипник, В.Блакитний, П.Любченко, О.Шумський, А.Хвиля, М.Яворський та інші. До націонал-комуністів у ролі кадрів «українізації» приєдналися українська інтелігенція, українські реемігранти, галицькі українці тощо.

Окрім підтримки серед населення, політика «українізації» з перших же кроків зустріла значний опір партійно-державного апарату. До її противників належали верхівка КП(б)У, російська бюрократична верхівка, російське та

обрусіле міщанство і робітництво, Червона армія, представники російської інтелігенції, священники РПЦ в Україні.

В процесі «українізації» державні й партійні установи перейшли до української мови в своєму діловодстві. Питома вага, українців у складі КП(б)У зросла з 23% в 1923-му до 52% у 1927р., серед службовців державного апарату – відповідно з 35% до 54 %. Але на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У, який відігравав тоді роль головного політичного керівника в Україні, призначалися не українці: німець Є. Квірінг, єврей Л. Каганович, поляк С. Косіор, з 1938р. – росіянин М. Хрущов.

В державному будівництві почали враховуватись інтереси національних меншин. У 1924р. у складі УСРР було утворено Молдавську автономну республіку (столиця м. Тираспіль). В місцевостях компактного проживання поляків, німців, євреїв, болгар, татар та громадян інших національностей було створено 13 відповідних національних районів, 953 сільських і 100 селищних Рад. Діяли національні школи. У 1925/26 навчальному році було 1214 російських шкіл, 625 – німецьких, 457 – єврейських, 337 – польських, 74 – болгарських, 31 – татарських, 17 – чеських шкіл [5, с. 49].

Процес «українізації» очолювали керівники Народного комісаріату освіти О. Шумський (1925–1927 рр.) та М. Скрипник (1927–1932 рр.). Завдяки їхній діяльності українська мова поширювалася в освіті та науці (все діловодство, службове листування, мова публічних виступів, зовнішніх проявів влади – написів, вивісок, печаток, мова періодичної преси, підручників, наукових видань та ін.). Для службовців, викладачів встановили термін (переважно один рік) переходу на українську. Діяли державні курси вивчення мови і культури з випускними іспитами. Відбувалася українізація окремих військових частин (дві офіцерські школи і кавалерійські дивізії), церкви (Українська автокефальна православна).

Завдяки політиці «українізації» у 1926р. 65% діловодства здійснювалось українською мовою. Понад 97 % українських дітей у 1929р. навчалися рідною мовою. У вузах у 1933р. було 55% студентів-українців проти 30% – у 1923р. Рішуче українізували пресу. Майже 90% газет і понад 59% книжок у 20-ті рр. видавалися українською мовою. Усі вистави оперних театрів йшли українською мовою. Кіностудії у 1928р. випустили 36 кінофільмів лише українською; радіомовлення, що виникло в 1924р., здійснювалось тільки українською мовою [4, с. 92].

Ще однією особливістю політики «українізації» було те, що вона вийшла за межі УСРР та охопила райони компактного проживання українців, а саме: Кубань, Казахстан, Далекий Схід, де видавали українські газети, існувало українське радіомовлення. Наприклад, на Кубані, де проживало 3 млн. українців, діяло 240 шкіл, педінститутів, видавали книжки тощо.

У 1932р. «українізація» безпосередньо підійшла до дерусифікації великих місту де вона мала завершитися поверненням до українства населення, яке вживало в побуті мішану російсько-українську мову («суржик»). І тут досягли значних успіхів, незважаючи на перешкоди бюрократичної верхівки. З 1926 по 1932 рік пропорція українців у індустріальному пролетаріаті збільшилася з 41 до 53%.

Також процес «українізації», запроваджений більшовиками згорі як тактика зближення з українським народом, зустрівся з бурхливим процесом українського національного відродження, що йшло знизу вгору. Відповідно, середина – друга половина 1920-х років стали періодом значних зрушень у менталітеті українства, подоланні наслідків багатолітньої русифікаторської політики, розширення сфери дії української мови, нового осмислення традицій, національних цінностей. Все це призвело до зростання впливу національної ідеї, що вже само по собі лякало Москву. Тим паче, що «українізація» ніколи не розглядалася її ініціаторами як самоціль. Вона повинна була бути підпорядкована процесу перебудови культури УСРР по принципу марксизму-ленінізму і існувати лише в тих межах, які не суперечили інтересам вищого державного та партійного керівництва. До певного часу московське керівництво, зайняте внутріпартійною боротьбою, не могло ефективно втручатися в українські справи. Та в міру зміцнення позицій Й.Сталіна, формування адміністративно-командної системи почався наступ на «українізацію». Під приводом захисту загальнодержавних інтересів обмежувалася самостійність УСРР, набирала сили тенденція до унітаризму. Поступово розмивався закладений в Конституції розподіл повноважень Союзу та республіки, суверенітет якої ставав дедалі формальнішим. Коли ж «українізація» вийшла за передбачені партією рамки, її почали згортати.

У 1933р. починається відхід від політики «українізації», активних її учасників репресують, а радянська влада повертається до політики русифікаторства. Україною прокотилася хвиля боротьби з «націоналістичними ухилами». Інспірована Й.Сталіним, ця боротьба спрямовувалась проти М.Скрипника, палкого прихильника політики «українізації», який не схвалював деспотичний режим управління керівника ВКП(б). За сфабрикованою ДПУ справою М.Скрипника звинуватили в створенні націоналістичної контрреволюційної організації. Не витримавши тиску розправи М.Скрипник після чергового засідання Політбюро ЦК КП(б)У 7 липня 1933р. застрелився [1, с. 309].

Пізніше жертвами розправи стали інші члени комісії з «українізації», яка була створена 1925р.: С.Косіор, В.Чубар, В.Затонський, Н.Голод, А.Хвиля, М.Чувирін. Поступово «українізація» в УСРР згорнулася, а сам цей процес уже розглядався як буржуазно-націоналістичний, з яким треба вести непримиренну боротьбу.

Відмова від національно-культурного будівництва в УСРР згубно позначилася на становищі і національних меншин. У квітні 1938р. за першого секретаря М.Хрущова Постановою ЦК КП(б)У створення навчальних закладів для національних менших оголошувалось насадженням вогнищ буржуазно-націоналістичного впливу на дітей, а тому подальше їх існування було визнане «недоцільним і шкідливим». Всі подібні заклади були закриті, а у 1939р. були ліквідовані національні райони, національні сільські та містечкові ради. Сталінізм, незважаючи на національні особливості, продовжував великодержавницьку русифікаторську політику царату. Як і в роки Російської імперії, національні меншини, розділяючи долю українського народу, опинилися перед реальною загрозою зникнення.

Таким чином, жодна з республіканських версій «коренізації» у СРСР не зайшла так далеко, як українська. За десять років «українізації» (1923–1933) українці перетворилися на структурно повноцінну, зурбанізовану і сконсолідовану націю – тобто набрали всіх тих характеристик, яких їм так бракувало під час революції 1917–1920 років. Вони вступали у ХХ століття як модерна нація. Можна було відчувати себе сучасною людиною, робити партійну, державну, наукову та іншу кар'єру, не боячись втратити національної ідентичності. Відповідаючи на стару дилему, яка гризла попередні покоління українців – провінція чи імперія? – молоде покоління 1920-х років, услід за Хвильовим, могло повторити: Україна і Європа [2, с. 175].

Отже, «українізація» в УСРР підірвала рівновагу сил, що склалася на початку 1920-х років між комуністичним режимом і українським національним рухом. Перехід частини комуністів на національні позиції, народження українського пролетаріату, збільшення частки українського міського населення та активна освітня, культурна і наукова діяльність старої і молодшої української еліти створювали серйозну загрозу контролю Москви над УСРР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський Д. Інтелігенція в українізаційних процесах 1920-х – поч. 30-х рр.: історіографія питання. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2007. Вип.12. С. 309–323. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/xxx_2007_12_309
2. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної укр.нації ХІХ-ХХ ст.: [Навч. посібник для учнів гуманіт. Гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак., вузів, вчителів.], К.: Генеза, 1996. 360 с.
3. Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України / Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат юстиції УРСР. Харків: Друк. "Вукопспілки", 1922. 1147 с.
4. Курносів Ю.О. Суспільно-політичне життя на Україні в 20 - 30-х рр. *УІЖ*. 1989. №12. С. 89–95.
5. Лозинський В.С. Політика українізації в 20-х – 30-х рр.: історія, проблеми, уроки. *УІЖ*. 1989. №3. С. 46–55.